

Душан Перовић

О ВУКОВОМ РАДУ НА ИСТОРИЈИ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

I

ПЛАН И КОНЦЕПЦИЈА „СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ НАШЕГ ВРЕМЕНА“

У обимној литератури о многострукој делатности Вука Караџића сразмерно је врло мали број студија посвећених његовом раду на новијој српској историји. Може се рећи да ова грана његове делатности није била предмет свестранијег и темељнијег проучавања, као што нису били уложени ни довољни напори на истраживању и објављивању његових историјских списа, па и публицистичких прилога важних с гледишта проучавања новије српске историје. Досадашња проучавања Вуковог историјског рада садржана су у ограниченом броју општих дела и посебних студија: најпре, у већим монографијама о Вуковом животу и раду у којима је Вуков рад на новијој српској историји обрађен у оквиру његове опште делатности, па, према томе, и у границама које дела ове врсте намећу, а исто тако, с обзиром на многострукост области којима се бавио, и уз одређена ограничења која произлазе из ужих научних интересовања аутора;¹ затим, у релативно малом броју посебних расправа и чланака, од којих су једни општијег карактера,² а други посвећени појединим ужим питањима,³ највише питању сарадње Вука и Л. Ранкеа;⁴ најзад, у неколиким важнијим предговорима

¹ Пл. Кулаковскиј, *Вук Караџич, его деятельность и значение в сербской литературе*, Москва, 1882; Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд, 1924; М. Поповић, *Вук Стеф. Караџић, 1787—1864*, Београд, 1964.

² Љ. Јовановић, *Вукови радови на историји*, у књизи: А. Гавриловић, *Споменица о преносу праха Вука Стеф. Караџића*, Београд, 1898, 260—263 (прештампано из „Одјека“); В. Ђоровић, *Вук као хисторичар*, Срп. књиж. гласник, НС ЛП, 1937, 373—83; М. Борђевић, *Погледи Вука Караџића на национално-ослободилачку борбу српскога народа и стварање српске државе*, Историјско-правни зборник, 1—2, Сарајево, 1949, 117—176, и у књизи истога писца: *Чланци и есеји*, Сарајево, 1951, 7—78; М. Поповић, *Устаничка проза Вука Стеф. Караџића*, *Стварање*, XI, Цетиње, 1956, 176—186, и у књизи истога писца: *Трагања за трајним*, *Књижевно-историјске студије*, Београд, 1959, 7—24.

³ Мих. Гавриловић, *Милош Обреновић и Вук Стеф. Караџић*, Нови Сад, 1908 (сепарат из *Летописа МС*); Сл. Јовановић, *Вук као сликар историјских личности*, *Књига о Вуку Караџићу*, 1787—1937, Београд, 1938, 33—38; А. Белић, *Вук о вођима Првог српског устанка*, *Прослава стопедесетогодишњице Првог српског устанка у Српској академији наука*, Београд, 1954, 1—14.

⁴ Ј. Ристић, *Леополд Ранке и ослобођење Србије*, Глас СКА XXXI, Београд, 1892; Ст. Новаковић, *Предговор уз књигу: Л. Ранке, Србија и Турска у XIX веку*, Београд, 1892, III—XXIV; Н. Радојчић, *Ранкеова нова концепција српске историје*, *Razprave*, II, Ljubljana, 1925, 1—54; Исти, *Увођење Србије у светску науку*, *Летопис МС*, књ. 323, 1930, 29—43; Исти, *Српска револуција Леополда Ранкеа и Вук*, *Летопис МС*, књ. 394,

уз издања Вукових историјских списа,⁵ као и у појединим општим оценама и погледима на Вуков историјски рад.⁶

Из наведене литературе види се да не постоји посебна монографија о Вуковом историјском раду, да преовлађују радови са општим прегледом тога рада, понекад пригодног карактера, да је врло мало радова посвећених специјалним питањима и да је мали број специјалних питања узиман у разматрање. Ипак, када се узме у обзир све што је по овом питању урађено, остварени су резултати који представљају важан допринос проучавању Вуковог рада на новијој српској историји, мада они само делимично обухватају проблематику коју тај рад поставља. Неке стране тога рада су, са више или мање успеха, осветљене, неке начете, али нека основна питања остала су и дале отворена а нека нису ни обрађивана. Нарочито је мало урађено на испитивању Вукових историјских списа као извора за нашу новију историју; на том пољу се није отишло даље од појединих уопштених осврта и оцена, као, уосталом, и за многа друга питања. Ми имамо намеру да нека од тих питања узмемо у разматрање, ограничавајући се само на Вуков рад на историји првог устанка и посматрајући његове историјске списе као изворе за проучавање историје тог устанка. Полазна тачка ће нам бити једно општије питање — како је Вук замислио свој рад на новијој српској историји, а после тога ћемо прећи на испитивање појединачних: најпре на питање — на којим изворима почива Вуков рад на историји првог устанка, затим на опште услове под којима је радио и на критички преглед његових историјских списа који се односе на први устанак, издавајући као посебно питање — питање удела Вука и Л. Ранкеа у писању „Српске револуције“, и најзад на Вукове концепције о устанку и на оцену његових историјских списа као историјских извора.

У овом чланку ми ћемо се задржати само на првом питању — како је Вук замислио своје дело о новијој српској историји.

Ово питање није до сада обрађивано у целини. На њега је највише обратио пажњу Љ. Јовановић (у предговору уз прву књигу Вукових историјских списа), док су другима претежно поједини одломци Вукових текстова послужили за уопштене закључке. Питање је, међутим, за проучавање Вукових историјских списа врло важно, јер је неопходно, пре него што се пређе на разматрање списа које је Вук написао, имати јасан поглед на оно што је он смерао да напише, на његов план рада и на његове начелне и методске погледе на писање историје. Вук је, додуше, оставио о томе мало података, али ипак довољно да се могу извући потребни закључци.

1964, 113—118; С. А. Никитин, *Караџић и Ранке*, у књизи: *Проблемы историографии*, Воронеж, 1960, 11—16; М. Поповић, *Die serbische Revolution*, Прилози за КИИФ, XXIX, св. 1—2 за 1963, 45—58.

⁵ Наводимо само следеће: Љ. Јовановић, Предговор у књизи: *Скупљени историјски и етнографски списи Вука Стеф. Караџића*, I, Београд, 1898, V—XII; Р. Перовић, Предговор у књизи: *Вук Стеф. Караџић, Из историје првог српског устанка*, Београд, 1954, 5—21; Г. Добрашнички, Предговор у књизи: *Вук Ст. Караџић, Животи српских војвода и других знаменитих Срба*, Београд, 1961, 7—17, II изд., 1963.

⁶ Наводимо само једну: Ст. Новаковић, *Преглед и оцена извора*, Гл. I у књизи: *Устанак на дахије 1804*, Београд, 1904, 5—8.

О овим питањима Вук се више пута изјашњавао. За нас су најважнија његова саопштења из 1822. и 1828. године, значи из оног периода када се Вук најинтензивније бавио радом на историји. Захваљујући томе што је Христифор Обреновић, Милошев нећак, дознао да Вук пише „историју нињешнеј сербској политици“ и заинтересован за тај рад, затражио од Вука о томе објашњење, нудећи уз то и своју помоћ, ми смо у Вуковом одговору од 25. јануара 1822. добили разноврсне и сажете податке о његовом раду на новијој српској историји. У том писму Вук је објаснио нека битна питања свога рада: план и хронолошке оквире свога дела о „српској историји нашега времена“, своје побуде да се прихвати тога посла, неке своје концепције о писању историје, као и питање извора који су му служили као подлога за рад.⁷ Шест година доцније (3. маја 1828), у предговору своје књиге о кнезу Милошу Обреновићу, уз извесне измене, Вук се поново враћа на нека питања изложена у горе наведеном писму.⁸ Неке податке о тој материји можемо наћи и у историјским списима који су штампани у том периоду, као и у његовој преписци из тога доба. У даљем току свога рада Вук се више пута навраћао на ова питања, нарочито у својој полемици са М. Светићем (Ј. Хаџићем) и М. Милићевићем, а посебно је наговештавао измене, односно проширење свога првобитног плана. На сваком од ових питања ми ћемо се посебно задржати.

Најпре ћемо се задржати на питању плана Вуковог историјског дела. У свом писму из 1822. године, што је нагласио и у неким другим својим ранијим писмима, Вук је јасно изнео шта је предмет његовог историјског рада. Његова је намера била да напише „Српску историју нашега времена“, а њен основни је садржај историја „српске буне“ против турске власти. Природно је да у тој историји централно место припада периоду оружане ослободилачке борбе — устанцима 1804—1813. и 1815. године. Међутим, Вук се није ограничио само на период 1804—1815. Узимајући у обзир и узроке који су довели до дизања устанка, он је дошао до закључка да „буна српска почетак свој има“ у 1791. години и ту годину узима као почетну за новију српску историју.⁹ С друге стране, полазећи од чињенице да устанцима 1804—1815. нису остварени основни циљеви ослободилачке борбе и да се та борба наставља, додуше, не оружаном акцијом, већ политичким и дипломатским преговорима, и у тренутку када ово пише, он не поставља 1815. годину као доњу хронолошку границу, већ сматра да је треба оставити отвореном — у очекивању „правог свршетка буне“, тј. до остварења народног ослобођења и државне независности.¹⁰ У ствари,

⁷ Вукова преписка, IV, Београд, 1909, 84—86. О овом писму вид.: М. Гавриловић, н.д., 15—16 (писмо је овде први пут објављено, скоро у целини); Љ. Стојановић, н.д., 266—267.

⁸ Вук Стеф. Караџић, Милош Обреновић, князь Србији, или Грађа за српску историју нашега времена, Будим, 1828, VII—X.

⁹ Напомињемо да је још А. Вајнгартен у свом спису о Србији из 1820. године означио рат 1788—1791, са Свиштовским миром који га закључује, „као извор последњих догађаја у Србији“ (Н. Радојчић, Географско знање о Србији почетком XIX века, Београд, 1927, 53). Са Свиштовским миром започео је своју „Историју српске револуције“ и Г. Маретић (Oestreichische militärische Zeitschrift, 1821, Bd. I, 3), што је било сасвим природно са аустријског гледишта.

¹⁰ Вукова преписка, IV, 84.

доња хронолошка граница код Вука је условна и подложна померању зависно од датума када буде своје дело завршавао.¹¹

Тако је Вук, по свом плану из 1822. године, „српској историји нашег времена“ поставио хронолошке оквире на године 1791—1815. и даље — до „правог свршетка“. Истовремено, наводећи основне моменте развитка овог историјског периода — 1791. годину као годину од које потичу корени „буне“, „прву буну 1804.“ и „њезин последице напрдак и свршетак (1813); и опет последице почетак (1814. и 1815) и, ако доживимо још какав прави свршетак“¹² — он је подвукао и унутрашњу повезаност збивања и јединственост тока ослободилачке борбе у том периоду. Вук је, међутим, ишао и даље. Он је сматрао потребним да савремену историју коју обрађује повеже са ранијом прошлосту, те је свом делу предвидео и један увод у коме је желео да да „на-кратко преглед дојакошње историје народа српскога, да се зна о чему је говор“. Поред тога, још тада је имао у виду као допуну својој историји и „малу књижицу биографија гдекоји знатнији Срба“. По Вуковом рачуну, „Српска историја нашега времена“ износила би око 30 штампарских табака.¹³ Према томе, у свом писму из 1822. године Вук је изнео основне податке свог плана рада на српској историји: „Српска историја нашега времена“ (1791—1815. и даље), као основно дело; кратки преглед раније српске историје, тј. пре 1791. године, као увод у „Историју“; биографије појединих знатнијих Срба тога времена, као допуна „Историји“. Вук је могао дати конкретније податке о свом плану рада, јер је у доба када је писао писмо био увелико зашао у посао и део плана и остварио. У вези с тим, потребно је споменути и Вукову намеру да целу материју посебно обради и објави у две књиге, до 1813. и од 1814. године даље, а, у ствари, жељу да најпре објави другу књигу.¹⁴ Наглашавамо сада само да ово није питање формалне природе, већ питање концепције и метода историјског рада, о чему ће доцније бити више речи.

У току свог даљег рада на историји Вук се није доследно држао плана и хронолошких оквира постављених у горе поменутом писму. У појединим тачкама он га је мењао, допуњавао и проширивао. Може се, ипак, рећи да га се у раду на свом основном делу до 1828. год. углавном придржавао. Извесне измене плана он је извршио 1828. и формулисао их у предговору у књизи о кнезу Милошу Обреновићу,

¹¹ У истом писму Вук нешто даље пише да није рад да све штампа одмах „док неће ли се како свршити ови садањи послови српски“. Исто, 85. Слично објашњење даје он и две године доцније у свом писму Милошу од 9. нов. 1823 („... све очекујем да се једанпут што сврши“). Исто, II, 1908, 553.

¹² Исто, IV, 84.

¹³ Исто, 85.

¹⁴ Исто, 86. Вук у писму не говори изричито о оваквој подели, али то се види из једне прецртане реченице у концепту писма, у којој, као објашњење Хр. Обреновићу зашто од њега тражи да му пошаље копију Карађорђевог портрета који се налазио у Ермитажу, у Петрограду, он каже како је рад „у првој части ове историје метнути портре Црнога Ђорђија, а у другој нашега стрица“. Уосталом, о овом Вуковом ставу говори много јасније чињеница да је он прву верзију књиге о Милошу Обреновићу (тј. „другу част“ историје) покушао да штампа још 1821. год., али тада није добио одобрење бечке цензуре. Према томе, она је већ раније била предвиђена као посебна, тј. друга књига.

а делом их спровео у уводној глави. Најпре ћемо се задржати на једној од тих измена из 1828, до које је дошло у вези са једном претходном Вуковом омашком. Реч је о 1791. години као почетној години „Српске историје нашега времена“. У другој редакцији свога списка о Милошу Обреновићу (из 1823. године), бар према једној напомени из тадашњег немачког превода тога списка,¹⁵ као и у једном разрађеном садржају-плану своје књиге о српској историји, који је уз писмо од 6. октобра 1826. упутио П. И. Кепену,¹⁶ Вук и даље задржава 1791. годину као почетну годину новије српске историје. На истом становишту он стоји и у свом спису „Географическо-статистическо описаније Србије“, који представља уводни део за „Српску историју нашега времена“. У предговору овога списка Вук изричито каже да „описаније народа ваља разумијети до последњег турскога и аустриског рата“, тј. до 1791. године, као што се јасно види из контекста.¹⁷ Овоме своје мишљењу Вук даје и извесно образложење: он наглашава да су после тога рата и Свиштовског мира, управо „од године 1791. до 1824“, и код Турака и код Срба настале знатније промене; код Турака су промене наступиле „због различни буна између себе“, а код Срба „од године 1804. и у народу се много којешта промијенило на боље“ (даље као конкретан пример он наводи само отварање школа).¹⁸ Међутим, у другом делу поменутог списка — „Описаније народа“ — Вук није, као што је рекао у предговору, довео догађаје до 1791. године. У одељку другог дела — „Преглед старије историје“ — он не говори о аустријско-турском рату 1788—1791. године, односно, што је за српску историју важно, не говори о учешћу Срба у том рату — о Кочином крајини и српском фрајкору.¹⁹

У свом следећем спису — „Прва година српског војевања на дахије“ — којим је прешао на излагање новије српске историје, Вук се држао ранијег плана и своје излагање започео са Свиштовским миром 1791. године.²⁰ Тако је учешће Срба у рату 1788—1791. године, испуштено и из једног и из другог списка, остало неспоменуто, иако је од

¹⁵ М. Гавриловић, н.д., 20, нап. 1. — Гавриловић сматра да је одељак који је тада пронашао онај додаток који Вук спомиње у свом писму кнезу Милошу од 10. III 1824 (В. преписка, II, 557), односно део превода спремљеног за штампу 1823. у Лајпцигу, од кога је један примерак претходно био послао на преглед руском министарству спољних послова. У поменутој напомени која стоји испред излагања о стању у Србији после 1815. год. (а о томе се говори у пронађеном одељку) налази се један податак о коме се не води довољно рачуна, а кога нема ни у руском издању из 1825. ни у српском издању из 1828. године, те га овде наводимо. Пошто је рекао да је дотле изнео опширно историју Милоша Обреновића, што непосредно води данашњем положају Србије, Вук је наставио: „... bis ich Gelegenheit haben werde eine serbische Geschichte der neuen Zeit vom Jahre 1791. bis auf den heutigen Tag oder vielmehr Materialien zu einer solchen Geschichte zu liefern.“

¹⁶ Вукова преписка, III, 1909, 562—563.

¹⁷ Даница за 1827 (штампана крајем 1826), 25.

¹⁸ Исто, 25—26.

¹⁹ Исто, 74—78. — У поменутом одељку Вук је догађаје довео стварно до аустријско-турског рата 1737—1739. год., односно до друге српске сеобе 1737. У другим одељцима он, додуше, на три места спомиње „последњи“ аустријско-турски рат, односно Свиштовски мир 1791. год., али је то узгредно, и то кад помиње догађаје који су се десили после тога, као што на другим местима наводи и неке године с почетка XIX века (Исто, 77, 80, 94 и 97).

²⁰ Даница за 1828 (штампана крајем 1827), 136—137.

непосредног значаја за избијање устанка. Овај пропуст Вук је исправио у горе поменутој књизи о Милошу Обреновићу (трећа редакција), која се убрзо затим појавила. Он је искористио уводну главу — „Преглед најзнатнији догађаја из прве књиге“ и на почетку унео краћи одељак о српском фрајкору и Кочиной крајини.²¹ Али је ова допуна постала основа за хронолошку исправку: укључујући учешће Срба у рату 1788—1791. године у оквир „Српске историје нашега времена“, Вук је и почетну годину овога периода помакао за три године уназад — са 1791. на годину 1788, што је значило да је сада годину 1788. узео као годину када „буна српска свој почетак има“. Ову измену потврђује и тиме што је годину 1788. означио као годину до које допире период обрађен у другом делу „Географическо-статистическог описанија Србије“.²²

Даљу измену првобитног плана из 1822. године Вук је изложио у предговору. Ту он каже да је своје дело о новијој српској историји, под именом „Грађа за српску историју нашега времена“, разделио у две књиге: „У прву књигу одредио сам догађаје од године 1765. (докле је покојни архимандрит Рајић своју историју довео) до краја 1813., а у другу од почетка 1814. године амо у напредак“ (довео ју је до краја 1827. године). Даље, он даје образложење зашто је другу књигу издао пре прве, уз напомену да је стога даје „с нужним прегледом најзнатнији догађаја из прве књиге“.²³ Нов моменат у овом плану је Вукова тежња да свој рад на српској историји формално повеже са делом Јована Рајића на тај начин што би српску историју, како је он то схватио, наставио тамо где се Рајић био зауставио. А узимајући годину 1765. као полазну за своје дело, Вук је, у ствари, сузио свој првобитни план из 1822. године бар што се тиче раније предвиђеног увода. Пошто је уводни спис за „Српску историју нашега времена“ био написан и објављен пре него што је дошао на ову нову идеју, тј. израћен према првобитној концепцији, Вук је морао да већ готово дело накнадним објашњењима прилагођава оквирима новог плана. Као што је учинио са накнадним одељком о учешћу Срба у рату 1788—1791. године, Вук је и у овом случају дао објашњење на самом почетку „Прегледа најзнатнији догађаја из прве књиге“, водећи га на констатацију да је последњи догађај споменут у Рајићевој „Историји“ укидање Српске партијаршије 1765. године (патријаршија је, у ствари, укинута ферманом септембра 1766. године) и да „од тога времена до 1788. године живели су Срби под Турцима од прилике као што је казано у моме лањском забавнику од стране 78 до 120“,²⁴ тј. у „Географическо-статистическом описанију Србије“, други део — „Описаније народа“ — од одељка „Турско господарство над Србима“ па до краја. Тако је овом спису Вук сада дао одређене хронолошке границе (1765—1788), мада их није имао у виду у доба када је то дело писао.

Тек после дуже паузе у раду на „Српској историји нашега времена“, која је настала после његове сарадње са Ранкеом и појаве „Срп-

²¹ В. Караџић, *Милош Обреновић* . . . , 1—3.

²² Исто, 1.

²³ Исто, VIII—IX.

²⁴ Исто, 1.

ске револуције“, Вук се поново враћа овоме предмету и најављује своје нове радове. Најпре је имао у виду да заврши историју првог српског устанка (период 1806—1813) и да све објави у посебној књизи. У објави за ново издање пословица, 8. јануара 1849. године, он је саопштио да намерава још да изда, поред осталог, и „Историју нашега народа у Србији за владања Карађорђејева (од године 1804. до 1814), онако како је почето у „Даницама“ за годину 1827, 1828. и 1834“.²⁵ Док је овом књигом желео да попуни постојећу празнину у својим до тада објављеним радовима, остајући у оквирима ранијих планова, 1860. године Вук је предвидео знатно проширење тих оквира обухватањем и најновијег периода српске историје после 1827. године, докле је био дошао у свом спису о Милошу Обреновићу. У предговору своје књиге о Правителствујућем совјету он саопштава да је поред осталих радова, „рад издати на свијет“ и „Грађу за српску историју нашега времена од почетка 1804. па до Светоандријске скупштине 1858“.²⁶ Пада у очи да у ова два последња рада Вук оставља потпуно по страни период до 1804. године. На овоме се завршавају Вукови планови и обећања у погледу његовог основног дела о „српској историји нашега времена“.

Ни Вуков првобитни план из 1822. о краћем прегледу „дојакошње историје народа српскога“, тј. пре 1791. године, као увода за „Српску историју нашега времена“, није остао без измена. Вук је такав увод образложио потребом „да се зна о чему је говор“, односно, како је јасније на другом месту рекао — „да би се нова (историја) боље могла разумјети“.²⁷ Он је, према томе, имао намеру да у том уводу пружи основне податке из прошлости српскога народа који би јасније осветлили, па и оправдали, савремену његову борбу за национално ослобођење. Подлога за његов рад на том пољу била је Рајићева „Историја“, а том послу посветио је много више труда него што показују каснији резултати. Још маја 1820, у својим примедбама на језик српског превода једног немачког уџбеника опште историје, он је нагласио потребу да се тај уџбеник допуни и одговарајућим деловима народне историје, а не само о Карађорђевом времену, како је преводилац Ј. Берић био у првој свесци напоменуо. Вук је подвукао да је то могуће учинити, јер се „може из Рајићеве Историје извадити укратко српска историја готово до нашије времена. А то је потребно и препотребно, зашто би срамота била да српска дјеца знаду историју туђи народа, а о своме народу ништа да не знаду“.²⁸ Касније, припремајући своје дело о новијој српској историји, Вук даље развија горњу мисао. У својим белешкама за предвиђени предговор („Биљеге за пред-

²⁵ Цитирано по Љ. Јовановићу, Предговор уз књигу: *Скупљ. истор. и етн. списи*, I, Београд, 1898, VI—VII; вид. и Љ. Стојановић, н.д., 650, нап. 1. — Од 1847. до до 1852. год. Вук је у више махова саопштавао своју намеру да објави ово дело у својим писмима Државном савету, Министарству просвете, Ј. Гавриловићу и Н. И. Надеждину.

²⁶ В. Караџић, *Правителствујућичи совјет сербски* . . . , Беч, 1860, II. — Вук је још 31. октобра 1851. год. писао кнезу Милошу да му је намера да напише историју „од године 1804. па амо у напредак докле се буде могло“ (*Вукова преписка*, II, 726).

²⁷ *Даница* за 1827, 74.

²⁸ *Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића*, II, Београд, 1894, 111.

говор“) он је изразио мишљење „да би особито нужно било да се напише српска историја од Силнога Стевана до наши времена, тј. да се живо опише како је народ од онолике силе и величине, мало по мало пропадајући, до данашњег стања дошао“; затим наставља како је Рајићева „Историја“ „пуна такве грађе“ и додаје: „само би требало мудар и вјешт мајстор да од ње начини *праву историју*, по ду(х)у и начину Шлецерову“.²⁹

Написати на основу Рајића ту „праву историју“, то је управо задатак који је Вук себи био поставио. Израдио је и план за тај део свога рада: то су „Биљеге за улазак [тј. увод] у Српску историју нашега времена“, у којима је скицирао у 10 тачака основне моменте из раније српске историје које је, по његовом мишљењу, требало обрадити.³⁰ Трагове његових припрема за тај посао налазимо у његовим белешкама и исписима, углавном из Рајићеве „Историје“, које је објавио Љ. Јовановић.³¹ Сакупљену грађу Вук је врло мало искористио. Први пут дао је кратак преглед старије српске историје уз другу редакцију свога списка о Милошу Обреновићу из 1823. године пошто је рачунао да ће тај спис први бити објављен (стога је додао и кратак преглед новије историје 1801—1813), што данас можемо видети у руском преводу тога списка штампаном 1825. године.³² Други пут је, као што смо горе рекли, дао такав преглед 1826. године, нешто измењен, у „Географическо-статистическом описанију Србије“, као први одељак у другом делу списка — „Описаније народа“.³³ Међутим, док је преглед старије историје у спису о Милошу Обреновићу из 1823. сачињавао сав увод, Вук је 1826. знатно проширио своју концепцију увода и цео спис обрадио као увод у „Српску историју нашега времена“, у коме је преглед старије историје даље развио у општи приказ политичког, друштвено-економског и културног стања народа пред устанак. У поменутом одељку о старијој историји Вук изричито подвлачи да наведене податке из те материје даје само „за сад“ и да их помиње „само узгред“ да би се нова историја могла боље разумети,³⁴ што је значило да је дати преглед привремен и да он и даље има у плану да опширније обради старију историју. Тек са планом из 1828. године долази до темељније промене у овом погледу: одређујући, у вези са Рајићевом „Историјом“, 1765. годину као полазну годину за свој рад, Вук се коначно одрекао своје замисли о обради старије историје и остао на ономе што

²⁹ Скуил. истор. и етн. списи, 350.

³⁰ Исто, 350—351.

³¹ Исто, 351—365. — Љ. Јовановић је сматрао да је ових исписа и бележака „јачмачно некад и више било“ (Исто, VIII). То је очигледно и по томе што недостају исписи из Рајићеве „Историје“ за читав период од Драгутина па до друге половине XVII века.

³² *Жизнь и подвиги канязя Милоша верховнаго вождя и предводителя народа сербскаго*, Санктпетербург, 1825, I—X Увода. — Љ. Јовановић, који је имао у рукама данас изгубљени немачки текст списка са кога је био извршен руски превод и био у могућности да их упореди, констатовао је да у руском преводу, у прегледу старије историје, има „неколико допуна“ (Љ. Јовановић, Предговор, VIII, нап. 1).

³³ Љ. Јовановић је на истом месту изнео мишљење да је овај преглед исти као онај из горе поменутог немачког текста. Упоређујући га са руским преводом из 1825, нама се чини, узев у обзир и Јовановићеву констатацију о неким допунама, да у овом прегледу има и Вукових измена.

³⁴ Даница за 1827, 74.

је дао 1826. године. Додуше, он и после тога, средином 1829, још једном наговештава могућност писања „цијеле историје српске“, подражавајући свакако и старији период, али то је остало само обећање.³⁵ У доцнијим плановима, о којима је већ било речи, Вук уопште није узимао у обзир поновни рад на периоду пре 1804. године.

Уносећи у свој план из 1822. године и биографије „знатнији Срба“, Вук је поставио и одређене границе томе раду: он помиње „малу књижицу“ биографија, и то само „гдекоји“ знатнијих старешина.³⁶ О својој намери да мисли „један српски Плутарх писати“ јављао је Вук Копитару још 25. фебруара 1821,³⁷ а о томе говори крајем те исте године и у једном другом писму,³⁸ па је дотад сакупљена материја била свакако основа за одређивање обима књижице. Током времена Вук је проширивао овај првобитни план. Године 1852, у писмима Министарству просвете (21. априла) и Државном савету (24. априла), он саопштава да је рад да објави, поред осталог, и збирку од око 40 односно 50 житија разних старешина.³⁹ Поново, 1860. године, у предговору своје књиге о Правителствујушћем совјету, у списку књига које намерава да објави налазе се и биографије — „Живот најзнатнији поглавица овога [поменутога] времена“, али без навођења њиховог броја.⁴⁰ Овде је Вук најодређеније рекао шта улази у планирану збирку биографија: док је раније било речи о житијима „гдекоји знатнији Срба“, „знатних Србаља“, „различних наших старешина“, сада је реч о „најзнатнијим поглавицама“ онога времена.

Какав је значај придавао овој врсти историјског рада Вук је изнео у уводу своје збирке „Као српски Плутарх или житија знатни Србаља у нашега времена“: „Житија поједини људи врло су скопчана с историјом народа њихова, јер се у њима назначују многе ситнице које се у историју не могу пометати, а опет јој велику светлост дају.“⁴¹ Ту је Вук указао на узајамну везу између рада на житијима и рада на својој „Историји“, као и на то да за оба рада важе исти хронолошки оквири, тј. да личности чија ће житија ући у замишљени „Српски Плутарх“ потичу из историјског периода који обрађује у својој „Историји“. Ти оквири могу се још тачније прецизирати. Све биографије које, по Вуковој изјави, спадају у предвиђену збирку житија и које су штампане за његова живота односе се на личности из предустаничког доба и доба првог устанка. На те временске оквири указују и два горе поменута писма из 1852. године, у којима Вук помиње збирку од око 40 односно 50 житија. У набрајању дела која је имао намеру да објави Вук на трећем месту наводи „Историју народа нашега за времена Карађорђејева“, а одмах затим, на четвртном месту, збирку житија „различних наших старешина онога времена“, што несумњиво значи да је реч о старешинама из доба на које се односи претходно наведено дело,

³⁵ Вукова преписка, V, 1910, 607.

³⁶ Вид. нап. 13.

³⁷ Вукова преписка, I, 1907, 188. — У том писму Вук каже да је за то „сила грађе скупио“.

³⁸ Исто, 93.

³⁹ Исто, VII, 1913, 710 и 584.

⁴⁰ Скупљ. ист. и етн. списи, 60.

⁴¹ Даница за 1829 (штампана окт. 1828), 1.

тј. из Карађорђевог доба.⁴² Не улазећи у питање да ли је или уколико је таква збирка била и написана, нити у питање да би се на основу предговора у књизи о Правителствујушћем совјету могао извући закључак да је Вук и за житија проширио хронолошке оквири као и за историју, констатујемо чињеницу да је Вук у доба када је замислио и започињао своју збирку житија, као и 1852. године, имао у плану у првом реду биографије старешина из доба првог устанка.

Вук се посебно задржао и на питању шта га је „побудило и натјерало“ да се посвети раду на новијој српској историји. Своја објашњења о томе он је изложио најпре у горе поменутом писму из 1822. године, а затим поново у предговору из 1828; на неке моменте се и доцније навраћао у својој преписци или у полемичким списима. У основи Вукових побуда лежи на првом месту свест о крупном историјском значају најновијих догађаја у Србији, затим схватања која је, преко Рајићеве „Историје“, формирао о српској историографији, посебно о изворима за старију српску историју, и негативне оцене о неким савременим страним списима посвећеним у целини или делом Србији, углавном првом устанку. Полазећи од уверења да ослободилачка борба 1804—1815. представља прекретницу у новијем историјском развиту српског народа која после вековног ропства отвара пут националној независности, Вук, природно, стаје на становиште да о „овој важној епохи“, о овим „преважним догађајима народа нашега у Србији“ треба потомству оставити писани спомен; штавише, да му се као учеснику и савременику те борбе намеће дужност и обавеза да је, пишући њену историју, сачува од заборава.

Овакво схватање он је заснивао и на другим аргументима. Извео их је, најпре, из великог историјског дела Јована Рајића, преко кога је стекао увид у тешкоће на које је наилазила тадашња српска историографија при обради старије историје српскога народа. Ослањајући се на неке Рајећеве оцене и примедбе о оскудном познавању старије српске историје, о недостатку домаћих извора, посебно савремених историјских списа, о непоузданости усмене традиције и о пристрасности и злонамерности страних писаца, Вук је, упрошћавајући их, извео следеће закључке: 1. Наша старија историја је „тамом покривена“, и то стога што „догађаје народа нашега слабо је кад рођени Србин описивао у оно време када су се догађали, него све после неколико стотина година“. 2. Због оскудице домаћих савремених историјских списа „извори историје наше [су] били свагда приповедање и туђи писатељи“, који су, пишући историју свога народа, „казали узгред што и о нашем“. 3. Овакви извори су непоуздани, прво, „јер се догађаји приповедањем искваре и у оном истом нараштају у коме су се догађали а камо ли за неколике стотине година“; друго, „туђи писатељи, које из незнања, које из зависти или из љубави к своме народу, најславније и најзнатније догађаје изоставе или наопако опишу“.

Вук је пошао и корак даље, па је ове усвојене оцене, које су се односиле на изворе за старију српску историју, уопштио и њихову важност проширио и на најновију историју, у уверењу да исти услови могу постојати и у његово време. Тако он долази до крајњег закључка:

⁴² Вид. нап. 39.

„Сви ми кривимо старе наше што нијесу ништа писали и нама оставили; а видимо и то да ће потомство наше тако исто и нас кривити ако му сад што не напишемо и оставимо“; ако, пак, савременици најновијих догађаја српске историје то не учине, настаће иста ситуација као и за старију српску историју, јер, по Вуковом мишљењу, „кад нас посленике и очевидне свједоке црна земља покрије, шта ће се онда истинито моћи казати о овој важној епохи народа нашега? Онда ће извори за нашу историју бити туђих писатеља којекакве басне и гаталице које се већ и данас за истину продају и држе“.⁴³

Ово Вуково страховање од пристрасности и необавештености „туђих писатеља“, односно од могућности да њихова непоуздана сведочанства не постану у каснија времена претежни извори за српску историју тога доба, као што је то био случај за старију, било је засновано на познавању извесних страних написа о тадашњој Србији, углавном о првом устанку. Од избијања устанка па до 1822. односно 1828. године, из ког времена потичу горе наведене Вукове оцене, низ извештаја и информативних чланака различите вредности био је објављен по страним новинама и часописима, па и посебних књига. Да ли је и колико је Вук, у току рада на свом историјском делу, истраживао и прегледао такве написе, на које се од њих односила његова уопштена оцена о „баснама и гаталицама које се већ и данас за истину продају и држе“, које је све податке при том нарочито имао у виду, није уопште могуће утврдити, јер их он, сем два-три изузетка, директно не спомиње. На основу неких узгредних Вукових напомена, једино се може закључити да их је у рукама имао већи број.⁴⁴ Од свих тих написа три су се, по предмету који су обрађивали, наметала Вуковој пажњи и изискивала да изађе из оквира уопштене негативне оцене и да изнесе конкретније примедбе и одређењима суд. Вук је то само делом испунио: иако је обећавао да ће на сва три написати критичке приказе, учинио је то само у једном случају, а о друга два списа оставио је поједине примедбе у својој преписци.

Путопис Д. Н. Бантиш-Каменског заузимао је посебно место међу свим тим страним написима по томе што је писац, као 20-годишњи младић и службеник Министарства спољних послова, јуна 1808. године кратко време боравио у устаничкој Србији (донео је тзв. свето миро београдском митрополиту Леонтију) и у три писма изнео своје непосредне утиске и запажања о земљи и људима, а посредно и причања и мишљења личности у чијој се средини за време свог кратког бо-

⁴³ Вукова преписка, IV, 84; Вук Караџић, Милош Обреновић . . . , VII—VIII. Уп. N. Radojčić, *Rajićeva istorijska kritika*, Rad JAZU, 233, 1926, 110—144; Исти, *Српски историчар Јован Рајић*, Пос. изд. САН, Београд, 1952, 93—116; М. Борђевић, н.д., 123—127.

⁴⁴ У својој оцени Вајнгартеновог рада о Србији он истиче да је Вајнгартен писао о почетку устанка „готово боље него ико до данас“, па у загради додаје „особито према Бандишу-Каменском и осталим којекаквим новинарима и биографима“ (у Копитаревом штампаном преводу ове оцене последњи део реченице гласи: „Artikeln der Tageblätter, Biographien, Conversations — lexica, etc.“), а нешто даље помиње „толике фабуне о Црноме Борђију“, имајући свакако у виду „фабуле“ из штампаних написа (Н. Радочић, *Географско знање о Србији . . .*, 80 и 87). На другом месту, поред чланака из „Аустријског војног журнала“ за 1820. и 1821. год., о чему ће даље бити речи, он помиње и „многа периодичка дела“, опет у вези са почетком устанка (*Жизнь и подвиги . . .*, X).

равка у Београду налазио и под чијим је утицајем формирао нека своја схватања (круг око Родофиникина), те се у извесној мери јављао као „очевидни свједок“, како би то Вук рекао.⁴⁵ Стога је било природно очекивати да Вук, који је у то време вероватно био у Београду и по свој прилици писар у Правителствујућем совјету, неће пропустити прилику да се на тај путопис осврне. По свом повратку из Русије, у јесен 1819. године, он је писао Лукијану Мушицком да је, поред осталих ствари, почео „рецензирати“ путопис Бантиш-Каменскога и додао у загради: „али ћу да га испујем горе него Видаковића“,⁴⁶ што врло речито говори какво је мишљење о том путопису имао. Уколико је Вук и написао ову рецензију, она није штампана ни сачувана. Ипак, на другом месту, он је изнео неке конкретније примедбе. Горе смо споменули да је Вук Бантиш-Каменског убрајао у оне писце који су нетачно приказали почетак устанка, а на њега се односи и она примедба о „фабулама о Црноме Ђорђију“. У једном писму кнезу Милошу, од 22. новембра 1821. године, говорећи о одјеку који је грчки устанак имао у западној Европи и о великој помоћи коју је грчки народ с те стране добијао „због њихови стари књига и наука“, Вук се осврће на писање Бантиш-Каменског о томе како су Карађорђе и његови совјетници били неписмени и како су „у Србији Грци секретари и писмоводитељи“, па оптужује Бантиш-Каменског да је тако писао „по наговору туђе политике, да покаже свијету да Срби нијесу достојни имати свога господарства“.⁴⁷

И друга два списка су морала изазвати живље Вуково интересовање, јер су шире од других залазили у област којом се он управо тада бавио. На један од њих Вук је написао критички приказ: то је чланак А. Вајнгартена, у коме је, уз географску карту, према обрасцу тадашњих „статистичких“ дела, али и са гледишта посебних војних потреба, дат географски опис Србије са краћим уводним прегледом српске историје, укључујући и устанак.⁴⁸ Вукове примедбе биле су конкретне: он је указао на низ ситнијих и крупнијих грешака и пропусти претежно у географском делу чланка, мање у историјском делу, и то само у оном о најновијој историји. Како је тај део био обрађен врло сумарно и са врло мало података, то су његове примедбе на ову материју дате већином у виду допуна (о Карађорђу пре 1804, о периоду 1813—1815, о границама устаничке Србије, о организацији устаничке војске и о старешинском кадру), али ипак не у оноликој мери колико је то било потребно. Примедбе су јасно указивале на слабости чланка и на недо-

⁴⁵ Д. Б. К. (Дмитрий Бантыш-Каменский), *Путешествие в Молдавию, Валахию и Сербию*, Москва, 1810, 92—139 (писма XIX—XXI; вид: и један мали одломак у писму XXII, 139—140). — Српски превод: Ј. Вукићевић, *Писма једног Руса о Србији за време устанка 1808. године*, Звезда, III, 1901, 156—176 (у преводу има доста грешака); *Путовања по јужнословенским земљама у XIX веку*, I, Београд, 1934, 1—22 (непотпуно).

⁴⁶ Вукова преписка, II, 239. — Мушицки се осам до девет месеци касније распитивао да ли је рецензија завршена (*Исто*, 264).

⁴⁷ *Исто*, 542.

⁴⁸ Adam von Weingarten, *Über Serbien*, Oestreichische militärische Zeitschrift, I, 1820, 62-92 и 153—181. Овај Вајнгартенов рад прештампао је Н. Радојчић, *Географско знање о Србији . . .*, 48—79. Сем тога, Н. Радојчић је ту објавио и Вуков приказ на српском језику (80—86), као и Копитаров превод — прераду на немачком језику (87—95).

вољну обавештеност писца о питањима која обрађује, и то је једини пример Вукове потпуније критике „туђег писатеља“.⁴⁹

Трећи спис био је у целини посвећен историји првог српског устанка (од 1791. до краја 1810. године), те је за Вука, у доба када је и сам о истом предмету писао, био најважнији.⁵⁰ Н. Радојчић је утврдио да је аутор овог списка Гедон Маретић, аустријски обавештајни официр на граници према устаничкој Србији у годинама 1810—1813; да га је писао крајем 1812. и почетком 1813. године под насловом „Geschichte der Serbischen Revolution“, и то као информативни извештај за тадашњег мађарског палатина надвојводу Јосифа, и, најзад, да спис није објављен према Маретићевом тексту, већ да га је неко делимично прерађивао и подешавао према актуелним аустријским политичким интересима.⁵¹ Међутим, спис је штампан без имена аутора, а Копитар и Вук, који су за спис сазнали још пре почетка његовог објављивања, приписивали су га барону Л. Роткирху, тадашњем „врховном уреднику“ војног часописа у коме је и штампан, што је несумњиво имало утицаја на Вуково уздржавање од јавне критике, а у почетку и на заузимање извесног повољног става.

Из преписке са Копитаром (Вук се тада налазио у Србији) види се да се Вук интересовао за штампање „Роткирхове српске историје“, да се захваљивао на послатој првој свесци часописа и обећавао написати рецензију, да је после примљене друге свеске поручивао Копитару: „Барону Роткирху кажите превелику благодарност како од мене за поклон књиге, тако и од најзнатнији Србаља наших (којима сам је ја читао и толковао) за овако писање ови ствари“, да је чак помишљао да Роткирху учини поклон („чибук турски“) и изразио жељу да Роткирх не штампа део српске историје од 1813. даље (уколико га буде писао) пре него што се састане са њим, јер би му он рекао „управо истинити (и може бити њему непознати) ствари“.⁵² На део списка који је изашао у првим два свескама часописа и обухватао период до краја 1805. године, као што се види, Вук није стављао никакве примедбе, већ је више давао израза „благодарности“ што се, ето, један виши аустријски официр, како је то он претпостављао, прихватио посла да пише о српској ослободилачкој борби најновијега времена, оцењујући то као знак

⁴⁹ Вук је одао признање Вајнгартену тиме што је, као што смо горе рекли, подвукао да је почетак устанка обрадио боље од других, а исто се тако неким његовим географским подацима, уз потребне исправке, послужио у свом „Географическо-статистическом описанију Србије“: „Како су се планине разгранале и како воде теку, то сам метнуо по географији наштампаној 1820. године у Аустријском војном журналу; него сам ћешто поправио, што сам управо знао“ (Даница за 1827, 25).

⁵⁰ *Geschichte der Ereignisse in Serbien in den Jahren 1804—1812*. Oestr. milit. Zeitschrift, 1821, I, 30—40, 138—167, 315—343; II, 3—30, 142—165; III, 174—194 (штампан је само део до краја 1810). Уз трећи наставак, у коме се обрађује 1806. година, налази се као прилог план напада на Шабац 26. VI 1806. Српски превод Игњата Јовановића, без навода имена преводиоца: *Историја прикљученија у Србији от год. 1804—1812.*, Летопис МС, IV, 1826, 28—40; V, 1826, 20—52; VI, 1826, 10—30; VII, 1826, 1—38; VIII, 1827, 14—43; XI, 1827, 29—50; XII, 1828, 13—32.

⁵¹ N. Radojčić, *Jedna savremena istorija Prvog srpskog ustanka*, Rad JAZU, 237, 1929, 172—193. — О овом свом налазу Радојчић је дао најосновније податке још у свом раду *Географско знање о Србији* . . . , 34.

⁵² Вукова преписка, I, 1907, 181, 182, 186, 188, 190—191. Под речима „од најзнатнији Србаља наших . . .“ Вук је у првом реду мислио на кнеза Милоша.

симпатија према српском народу. Како је Вук реаговао на следећа четири наставка, није познато, али је значајно да обећане рецензије није написао.

Он је и доцније наводни Роткирхов спис процењивао са два стаја-лишта, како се то види из његовог писма Борђу Магарашевићу, из почетка 1828. године, у вези са српским преводом који је излазио у „Летопису“. По њему, „Историја прикљученија у Србији“, како гласи наслов српског превода, „за Нијемца је добра, јер боље нема“, а што се тиче писца, он опет мисли „да би правије било да ми онеме Нијемцу, који је њу писао, благодаримо, него да га кривимо и ружимо“, чиме је у исто време оправдавао себе што није написао никакав критички приказ. Затим, он износи своје мишљење о стварној вредности „Историје“, подвлачећи да је она „за Србе који оне догађаје познају на пола измијешана с баснама“, па Магарашевићу, уреднику „Летописа“, пребацује да је читаоцима „за истину продаје“, односно, уносећи у своје писмо и једну личну ноту, да „њоме без невоље овај народ наш изван Србије варате, а код онога у Србији цијелој Историји рода људскога цијену убијате“. ⁵³ Следеће године још једном је потврдио свој негативан суд о овоме спису. Објашњавајући Ј. Феслу, с којим је покушао да заједнички ради на српској историји, зашто тај рад не може бити штампан, Вук наводи као главни узрок „што сте с оним, што сам вам ја дао и казивао, помјешали оно што стоји у Австриском војном журналу; пак ја нијесам ћео (нити сам могао) да потврђујем ствари које нијесу истините“. ⁵⁴ Као што се види из изложених података, иако је толико истицао необавештеност и пристрасност „туђих писатеља“, Вук није уложио довољно труда да критички укаже на све те недостатке, руководећи се при том у извесним случајевима (Бангиш-Каменски, Роткирх) претераним обзирима помешаним са сопственом рачуницом. Он је, свакако, више полагао на то да својим историјским делом исправи све оно што је сматрао потребним.

И у погледу схватања о непоузданости традиције о историјским догађајима Вук је, у извесној мери, налазио потврде и у искуствима из сопственог рада. У току прикупљања података за своје дело о новијој српској историји, углавном за историју првог устанка, он је несумњиво, иако је временски размак био врло кратак, наилазио на тешкоће (разлике у подацима и мишљењима, непоузданост обавештења), које су га могле навести на закључак да се догађаји „приповједањем искваре“ и у самом нараштају у коме су се одиграли. Сем тога, он је уочио да се и од учесника тешко може добити тачна и свестрана слика појединих догађаја. Тако он још у писму из 1822. године каже на једном месту: „Ја сам се с поглаварима српским разговарао о којекаким догађајима где сам и ја с њима заједно био, па не знаду управо да ми кажу како је било.“ ⁵⁵ О тим тешкоћама око добијања поузданијих обавештења сведоче и неке његове касније исправке, на пример, разлике између првобитне верзије и штампаног текста „Прве године српског војевања на дахије“, које је утврдио Љ. Јовановић, ⁵⁶ или сакуп-

⁵³ Исто, II, 514.

⁵⁴ Исто, V, 607.

⁵⁵ Исто, IV, 84.

⁵⁶ Скупљ. истор. и етн. списи, I, 42—45.

љене различите верзије о погибији Карађорђевог оца, које Вука при-
моравају да констатује „да човјек не зна које је права истина“.⁵⁷

Сва ова Вукова објашњења око побуда да се прихвати писања историје најновијих догађаја у Србији усмерена су на то да се подвуче оправданост и нужност приступања томе послу, да се тај посао представи као дужност и обавеза, и то сада док су „посленици и очевидни свједоци“ још живи и док још постоји могућност да се аутентична сведочанства и искази од њих сакупе. Своја излагања о побудама Вук завршава изјавом да се он из наведених разлога прихватио тога посла. У свом писму из 1822. године он каже: „Зато сам ја још у Србији био зажелио да пишем ову историју“,⁵⁸ док је у предговору из 1828. неодређенији у погледу времена настанка своје замисли: „Ја сам одавно наумио да опишем данашње преважне догађаје народа нашега у Србији и да их оставим потомству.“⁵⁹

У наведеним текстовима Вук не помиње у непосредној вези са својим радом на историји неке моменте које, иначе, подвлачи на другим местима, посебно у вези са радом на издавању народних песама, а на којима касније, у полемици са М. Светићем, нарочито инсистира. У свом одговору М. Светићу из 1843. године, пошто је истакао да се он „из родољубиве ревности трудио да сакупи и од заборавачува знатне догађаје народа нашега у данашњем нараштају“, он износи као два основна циља тога рада: (1) „да би се Срби боље познали између себе“, и (2) „да би остали народи познали нас с најбоље стране (колико је могуће не вређајући истине)“, закључујући на крају да је у свим његовим радовима па и историјским — „главно, или управо рећи једино моје намјереније било корист и слава народа нашега“.⁶⁰ Следеће године, у новом одговору М. Светићу, поводом своје сарадње са Ј. Ранкеом на писању „Српске револуције“, он још непосредније подвлачи да му је при том једина намера била „упознати Европу с нашим народом, и тако управо рећи: корист и слава народа нашега“.⁶¹ Иако су ова објашњења дата касније, несумњиво да су такве побуде покретале Вука и на рад на историји. У основи ових побуда да Европу упозна са српском ослободилачком борбом, са њеном историјом, била је Вукова жеља да и са своје стране допринесе широј афирмацији те борбе и да на тај начин пробуди интересовање и придобије евентуалну подршку националним тежњама српског народа у време када су на дипломатском пољу настављани напори за остварење државне самосталности. Кроз афирмацију српске ослободилачке борбе, природно, доприносило се истовремено и афирмацији тадашњег кнеза нове државе у стварању, званичног носиоца народних тежњи за самосталност. Међутим, код Вука су се, као што се нарочито види из његове преписке

⁵⁷ Вуков одговор на лажи и опадање у Србском улаку, Беч, 1844, 25, белешка испод текста; Вук Ст. Караџић, *Из историје Првог српског устанка*, Београд, 1954, 78—79, 85.

⁵⁸ Вукова преписка, IV, 84.

⁵⁹ Скупиљ. истор. и етн. списи, I, 112.

⁶⁰ Скупиљ. грам. и полем. списи, III, Београд, 1896, 124. — Скоро исту формулацију својих циљева Вук је изнео 1837. године у „Објављенију“ за намеравано српско издање своје књиге о Црној Гори и Боки Которској (Вук Стеф. Караџић, *Црна Гора и Бока Которска*, Београд, 1953, 151).

⁶¹ Вукова одговор на лажи и опадање..., 26.

са кнезом Милошем у доба када се највише бавио историјским радом, испољиле и побуде друге врсте: тенденције да прилагођавањем посебним Милошевим интересима обезбеди повољне услове и материјална средства за несметани књижевни рад, што га је наводило на одступање од неких начелних ставова и плана рада на историји, о чему ће другом приликом бити речи.

У писму из 1822. године, после изјаве да ће се прихватити писања новије српске историје, Вук је изнео разлоге којима се при том руководио, а који су истовремено говорили и о изворима за тај рад. Он најпре истиче своје лично познавање, као „посленика и очевидног свједока“, периода о коме жели да пише: 1. „Ја сам се у Србији родио и узрастао, и запамтио сам стање српско и под дахијама и прије дахија; био сам и кад се прва буна 1804. почела и 1813. кад се свршила“; 2. „За оних 10 година бивао сам у различним народним пословима“; 3. „Готово све знатније поглаваре познавао сам лично, а с многима сам разговарао и у друштву јео и пио“. Затим, он указује на напоре које је уложио на прикупљању података о догађајима у којима није учествовао распитивањем других „посленика и очевидних свједока“. Тај рад на прикупљању сведочанстава Вук дели на два временска периода. На првом месту долазе испитивања која је вршио још у време устанка. Пошто је рекао да је историју зажелио да пише док се налазио у Србији, он наставља: „... распитивао сам које зашто и биљежио сам“, а нешто даље: „... за оних 10 година... распитивао сам и Срба и Турака, и трудио сам се, колико је могуће, да дознам прави узрок или квасец ове буне, и њезин последице напредак и свршетак (1813); и опет последице почетак (1814. и 1815), и, ако доживимо, још какав прави свршетак“. Затим, на другом месту, он спомиње податке прикупљене после слома првог устанка „до данашњег дана“, тј. до почетка 1822. године (и на ово прикупљање података односи се све оно што је наведено код претходне тачке).⁶² У предговору из 1828. године Вук је оставио по страни питање извора. На њега се он поново осврнуо у свом одговору М. Светићу из 1844. године. Одбијајући Светићев приговор да је био пристрасан према Карађорђу, он инсистира на томе да је прва два своја списа о устанку написао „онако као што сам по пређашњем слушању и по различноме потом распитивању дозвола за најистинитије“,⁶³ што би могло да значи да се „пређашње слушање“ односи на време устанка, а „потом распитивање“ на доцнији период. Поред ових категорија, Вук не наводи ништа друго као извор за свој рад на историји. Иако је у доба када је писао ово писмо већ располагао извесном документарном грађом из времена устанка (а доцније је и користио), он тада документе не спомиње као посебну категорију извора за историју устанка (о каснијем Вуковом односу према документима биће речи на другом месту). Као што смо већ рекли, он је порицао сваку изворну вредност свим списима „туђих списатеља“ о устанку, те их уопште није ни користио. Али, од Хр. Обреновића тражио је да му пошаље, поред штампаног текста Букурешког уговора о миру 1812. године, и све што је штампано о фелдмаршалу Кутузову и адмиралу Чичагову „особито што се тиче турскога рата“, у коме

⁶² Вукова преписка, IV, 84.

⁶³ Вуков одговор на лажи и онадање..., 25.

су они 1811—1812. били главнокомандујући руске дунавске армије, вероватно се надајући да би у тим књигама могао наћи и какве податке о устанку или пак желећи да се упозна са ратним дејствима руске војске.⁶⁴ Према томе, Вук је свој рад на новијој српској историји, према писму из 1822. године, заснивао у првом реду на сопственим сећањима и на усменим саопштењима прикупљеним од појединих учесника и савременика. Иначе, пада у очи чињеница да се Вуково излагање о изворима готово у целини односи на историју првог устанка.

На крају, Вук је изнео и своје погледе на писање савремене историје, на првом месту начела којих ће се током свога рада придржавати. Разумљиво је што он ово питање није могао заобићи и што се морао и на њему задржати. Он је био свестан осетљивости положаја историчара који пише о тек минулим догађајима који су још у сећању људи, у време када се учесници у тим догађајима највећим делом још налазе у животу, а поготово ако обухвата и текућа збивања. Као учесник и савременик првог устанка, он је познавао и преживљавао све подвојености и антагонизме који су се рађали и заоштравали у току устанка, који су се у разним видовима настављали и после слома и нове облике добили после другог устанка и утврђивања Милоша Обреновића на власти. У таквим околностима, пишући историју ове епохе, он је морао образложити свој став. Стога је он непристрасност и истину истакао као основна начела којих ће се придржавати у описивању најновијих догађаја у Србији. У писму из 1822. он је изнео као опште правило свога рада: „А закон сам себи поставио: да нити кога валим нити кудим, нити да се чему подсмиевам ни чудим, него само да кажем како је било, па читатели сами нека суде што је за валу што је за куђење, што ли је за чудо што ли је за подсмјех.“⁶⁵ Из ове формулације се јасно види да је Вук, када је истицао питање непристрасности и истине у историјском приказивању, имао у виду у првом реду личности, свакако истакнуте вође устанка. Ове своје мисли он је изложио најпре у приватном писму и није их преносио, као ни остало, у прва два своја историјска списа. Али, објављујући 1828. године своју књигу о Милошу Обреновићу, човеку који је тада био на власти у Србији, и обухватајући и најновији период његове управе, он је у датим околностима нашао за потребно и сходно да своје погледе изнесе и пред ширу јавност. Он је то учинио у предговору књиге, директно везујући своје погледе за материју књиге — историјски приказ кнеза Милоша и његове управе.

Пошто је најпре поменуо „тегобе и сметње које сваки писаатељ историје живи људи, своји земљака, другова и пријатеља, мора имати“, Вук износи свој начелан став у приказивању Милошеве личности: „... ја опет по чистој савести могу казати да пишући ову књигу никад нисам бацио с ума истине, која је у историји најглавнија ствар, ни потомства за које се историја пише“, па даље наставља као и у писму из 1822: „И зато највише (да би сам се по могућству сачувао од пристрастија) нисам тео нити кога фалити нити кога кудити, него сам се само трудио да догађаје опишем просто...“, а читоцу оставља да сам просуди „што је за валу, што ли за куђење“. На крају, Вук је

⁶⁴ Вукова преписка, IV, 86.

⁶⁵ Исто, 85.

нашао за сходно да овим уверавањима о непристрасном ставу постави и једну ограду, допуштајући могућност да је, упркос својој жељи и труду да свуда каже истину, каткад одступио од ње. Навео је и разлоге такве могућности: „... а ако се против те жеље и труда буде што украдо, то је било или из незнања или по слабости људској.“⁶⁶ Овим је завршио своја излагања у предговору.

Допунска објашњења која осветљавају горњу ограду и уносе извесне корекције у начелне ставове изложене у предговору налазимо у Вуковој преписци из тога доба. На Копитарово инсистирање да у тадашњим околностима не штампа књигу о кнезу Милошу,⁶⁷ Вук му у одговору износи један нов став кога се придржавао у одређеним случајевима: „Гледаћу да не лажем, а истину, ће се не буде могла казати, да лијепо прећутим“,⁶⁸ а то исто гледиште, нешто ублаженије, понавља и касније: „Ја сам за књаза (тј. за књигу о кнезу Милошу) врло рђаво вријеме погодио, али му сад не могу ништа, само ћу гледати, колико је икако могуће да не лажем.“⁶⁹ Вук наводи и друге мотиве рада на књизи и његово издавања. У писму уз послату књигу он је кнезу Милошу изјављивао да су му бог и савест сведоци „да ми је у писању ове књиге чест и слава ваша једнако пред очима била и да је у данашње вријеме само вас ради и ваше чести и славе издајем“,⁷⁰ а Копитару је објашњавао разлог штампања књиге речима: „... само сам зато рад издати да би ми отворила пут да што више народних пјесама скупи.“⁷¹ На ова питања Вук се поново вратио у својој полемици са М. Светићем 1843. и 1844. године, истичући и тада своје ставове из 1828. као руководећа начела свога историјског рада. Задржао се посебно на питању могућих грешака: „... трудио сам се, колико је више било могуће, да истину изнађем и против ње ништа не кажем. Но и поред све овакове мисли и жеље, опет не могу рећи да се не би нашло да сам, особито у каквијем ситницама, гдје погријешо не могући истине дознати; али ја мислим да овакове погријешке, које човек учини нехотице и каковијех може бити у свакој историји има, нису лажи...“⁷² У вези са Светићевим замеркама он је дао и нека објашњења о приказивању Карађорђа и Милоша, али би се о томе могло говорити само уз критичку анализу текстова, а томе није место овде.

У најужој повезаности са изложеним Вуковим начелним ставовима је његово гледиште о томе како обратити историјски материјал одабран по утврђеним мерилима. О томе је Вук дао врло кратке напомене. У писму из 1822. године, изјављујући да неће никога да хвали или куди, он износи као свој основни циљ: „... него само да кажем како је било...“, па читаоцима оставља да о томе доносе своје закључке. У предговору из 1828. године он је јаснији када каже да није хтео никога хвалити или кудити највише зато „... да би сам се по могућ-

⁶⁶ Скупљ. истор. и етн. списи, 113.

⁶⁷ Вукова преписка, I, 301. — Видети Љ. Стојановић, н.д., 318—319; М. Поповић, н.д., 214—216.

⁶⁸ Вукова преписка, I, 302.

⁶⁹ Исто, 317.

⁷⁰ Исто, II, 587.

⁷¹ Исто, I, 307.

⁷² Скупљ. грам. и полем. списи, III, 124—125; видети Вуков одговор на лажи и опадање..., 25—26, напомена испод текста.

ству сачувао од пристрастија“. Ово схватање је најјасније изложио 1861. године поводом замерке М. Ђ. Милићевића да у књизи о Правителствујушћем совјету не износи своје мишљење и да остаје као неопредељен према описаним збивањима: „Ја мислим да Г. М. Милићевић у овоме криви мене за оно за што код другиж људи, који о историји мисле као Карамзин, заслужујем похвалу. Ко у писању историје куди оно што му није по вољи и хвали оно што му је по вољи, ја за то не вичем на њега; али за себе мислим да то није од потребе него да је доста када се каже како се шта догодило, па читаоци сами нека суде и пресуђују шта је за куђење шта ли је за хвалу.“⁷³ У овоме је изражена суштина Вуковог метода историјског приказивања. Његово је гледиште било: на основу поузданих сведочанстава, поузданих према његовој оцени, описати историјска збивања онако „како је било“, „како се шта догодило“, а при том се уздржати од сваког изражавања сопственог мишљења о ономе о чему се пише — о људима и догађајима. У том уздржавању од изношења свога мишљења, од хваљења или куђења људи, у суштини у заузимању објективистичког става, он је сматрао да је пронашао начин да избегне могућност да падне у пристрасност, односно да му други не пребаце пристрасност.

Вук је изнео своје гледиште и о другој страни овог питања — како изложити историјску материју. У писму из 1822. године он томе посвећује ових неколико редова: „Ја не тражим у овој историји мојој да остављам примјер српским реторима и историцима, него сам се трудио да опишем све онако просто, без икакве мајсторије и филозофије, као што би Србин Србину приповједао.“⁷⁴ Сасвим кратко то је поновио и у предговору 1828. године. Под речима „просто као што би Србин Србину приповједао“ Вук је, у складу са читавом својом делатношћу на пољу народне културе, подразумевао такав начин излагања историјских догађаја који би, као „приповједање“, био приступачан и разумљив и најширим народним слојевима, поготову када су били у питању савремени догађаји чије се описивање углавном и заснивало на сећањима и усменим саопштењима. Овај начин излагања историјске материје, „без икакве мајсторије и филозофије“, он је истовремено и супротстављао оном начину излагања на који је наилазио у српској историографији — код Ј. Рајића (расправљање и критика извора, објављивање грађе, литература). На овај начин он је помишљао раније да на основу грађе из Рајићеве „Историје“ напише „праву историју“ и за старији период.

Тиме завршавамо преглед оних питања која је Вук изнео у свом писму Х. Обреновићу из 1822. године и у предговору списа о Милошу Обреновићу објашњавајући своју замисао, план и концепције о писању новије српске историје. Овом приликом циљ нам је био само да изложимо Вукове мисли и погледе, не улазећи ни у какво расправљање и оцењивање, јер би то било неизбежно повезано са улажењем у питање шта је Вук остварио од постављеног плана и колико се у томе држао постављених начелних ставова, као и са критичком анализом његових историјских списа. А о свему томе биће речи на другом месту.

⁷³ Одбрана од ружења и куђења, 13; Вук Ст. Караџић, *Из историје првог српског устанка*, 61—62.

⁷⁴ Вукова преписка, IV, 85.

У закључку бисмо само подвукли да се из изложеног материјала види да је Вук уочио основне елементе историјског рада, да је своме послу приступио после извесних припрема и да је на основу тога формирао и одређене своје погледе; затим, да је, узимајући за предмет свога рада ослободилачку борбу српског народа с краја XVIII и почетка XIX века, себи поставио као главни задатак да напише историју те борбе, не врсту мемоарског списа у коме би се у излагању ограничио на круг збивања у вези са личним учешћем у тој борби и на лична сећања из тог времена, већ историјско дело о развоју те борбе у целини, у ком је циљу и прикупљао сведочанства од других учесника да попуни празнине у свом познавању људи и догађаја, преузимајући тиме и обавезе које писање таквог историјског дела поставља; најзад, да је, према концепцији о континуитету борбе која свој корен вуче с краја XVIII века и преко првог и другог устанка наставља се даље до коначног ослобођења, планирао да је обради у једном јединственом делу у целини, у коме централно место заузимају устанци 1804—1813. и 1815. године.

DE LA CONTRIBUTION DE L'OEUVRE DE VUK KARADŽIĆ A L'HISTOIRE DE LA PREMIÈRE INSURRECTION SERBE

L'auteur de l'article constate que la contribution de Vuk Karadžić à l'histoire de la lutte de libération du peuple serbe à la fin du XVIIIe et au début du XIXe siècle a été insuffisamment étudiée et que quelques questions essentielles sont demeurées ouvertes ou n'ont pas été traitées tout du tout. Il se propose d'en étudier certaines en détail en se bornant uniquement à la période de la première insurrection de 1804—1813 et en traitant les écrits de Vuk Karadžić comme sources historiques. Dans cet article, qui sert d'introduction, l'auteur observe les pensées fondamentales de Vuk et ses conceptions de l'élaboration de son oeuvre sur l'histoire de la Serbie contemporaine. Il a pris pour base de ses observations toutes les questions traitées par Vuk dans sa lettre à Hristifor Obrenović du 25 janvier 1822 et dans son avant-propos à son livre sur le prince Miloš Obrenović et il les a complétées par les considérations ultérieures de Vuk sur le même sujet. L'auteur s'est d'abord arrêté à la question du cadre et du plan chronologique de „L'Histoire de la Serbie de notre temps” telle que Vuk l'avait conçue en 1822, partiellement modifiée jusqu'en 1828 et développée ensuite. Puis il a étudié les motifs qui ont poussé Vuk à écrire cette oeuvre sur l'histoire serbe et qui ont leur racine dans sa conception de l'importance de la période la plus récente de l'histoire de la Serbie, de l'état de l'historiographie serbe de l'époque et des ouvrages d'écrivains étrangers consacrés à la période en question de l'histoire de la Serbie. Passant à la question des sources historiques, l'auteur souligne la conception que se fait Vuk de l'importance essentielle du témoignage de ceux qui ont participé aux événements et de leurs contemporains. Enfin, il expose les vues de Vuk sur l'histoire contemporaine, les notions qu'il a soulignées comme principes directeurs de son travail et ses opinions sur la façon de traiter la matière historique.

Ce faisant, l'auteur n'aborde pas la question de savoir ce que Vuk a réalisé du plan qu'il s'était tracé ni combien il s'en est tenu, dans ses écrits historiques, aux attitudes de principe qu'il s'était assignées. C'est ce qui fera l'objet des articles suivants.

Dušan Perović